

ҲАРАКАТЛИ ҰЙИНЛАРДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ТИЗИМИНИНГ МУҲИМ БОСҚИЧИ СИФАТИДА

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8179151>

А.К.Утепбергенов

НДПИ Жисмоний маданият факультети декани

У.Р.Элбоева

НДПИ «Жисмоний маданият» факультетининг 3-курс талабаси

Жисмоний тарбия тизими мазмун ва моҳият жihatдан жисмоний маданият харақатининг асосини ташкил этади. Яъни жисмоний машқларнинг (спорт ва) турлари ва кўлланилиш соҳалари мазкур тизимнинг биринчи йўналиши ҳисобланса, уларни амалга оширувчи кенг тармоқли ташкилотлари эса иккинчи йўналнишни билдиради.

Демак, жисмоний тарбия тизими ижтимоий-тарбиявий ва ташкилий ҳамда бошқарув хусусиятларга эга бўлиши билан муҳим аҳамият касб этади.

Жисмоний тарбия назарияси ва услубияти фанида жисмоний тарбия тизимнинг энг юкори босқичи деб жисмоний тарбия воситаси эътироф этилади.

Жисмоний тарбия воситаяарининг муҳим турларидан бири эса ҳаракатли ўйинлар мазмун ва мақсад жihatдан ўз мақомига эга.

Ҳаракатли ўйинлар жисмоний тарбия амалиётида қуйидаги йўналишлардан иборат, яъни:

- Жамоали (командалар) ўйинлар;
- Оммавий (кўпчилиқ иштирокида) ўйинлар;
- Бир ёки жуфт ҳолдаги ўйинлар;
- Эстафетали ўйинлар (асосан гуруҳ ва жамоа шаклида ўйнаш). Мазкур

йўналишдаги ўйинларда кўлланиладиган баъзи бирларини

наъмуна қилиб кўрсатиш муҳим: жамоали ўйинларга "картошка экиш", "тўпни доирага кўй", "оқ теракми, кўк терак" кабилар мисол бўла олади. Оммавий равишдаги ҳаракатли ўйинлар "Бўри зовурда", "Ёмғир", "Қалхат келди" ва х.к.

Жуфт ҳолда ёки бир киши бўлиб ўйналадиган ҳаракатли ўйинлар "Учинчиси ортиқча", "Бўш жой", "Хўрозлар жанги" кабилардир.

Эстафетали ўйинлар кўпинча жамоа шаклида ўтказилади. Бунда туплар, аргамчи, чамбарак ва бошқа асбоб-ускуналар, буюмлардан кенг фойдаланилади.

Харакатли ўйинларнинг мазмун ва мақсади куйидаги педагогик тамойилларга амал қилишни талаб этади:

1. Ижрочиларнинг ёши.
2. Ўйинчиларнинг жинси.
3. Жисмоний жихатдан тайёргарлик даражаси.

Маълумки, бу талаблар ўқувчи-ёшларнинг жисмоний жихатдан ривожланишида анатомик, физиологик ва психологик жихатлар эътиборга олинади.

Таъкидлаш лозимки, жисмоний маданият ҳаракати тизими кенг тармоқлидир. Яъни меҳнаткаш ишчи ва зиёлилар, ўқувчи-ёшлар ва талабалар ҳамда мактаб ёшигача болалар тарбия муассасалари, шунингдек аҳоли истикомат жойлари, соғломлаштириш марказлари, истироҳат-кўнгил очиш боғлари каби жамоалар турли давлат ва жамоат ташкилотлари тизимининг асосини ташкил этади. Деярлик барча тармоқларда ҳаракатли ўйинлар у еки

бу шаклда мазмун топади ва амалда қўлланилади. Боғча болалари, ўқувчи-ёшлар ва талабалар давлат дастури асосида жисмоний тарбия дарсларида ҳаракатли ўйинлар олиб борилади.

Жисмоний маданият ҳаракатининг бошқа тармоқларида эса турли анъанавий байрамлар, спорт мусобақалари жараёнида у ёки бу шаклда ҳаракатли ўйинлардан фойдаланилади.

Миллий ҳаракатли ўйинларнинг беқиёс кўшлиги турли тармоқлардаги оммавий тадбирларнинг мазмунига қараб қўлланилишини таъминлайди.

М: қишлоқ шароитида курашлар, от ўйинлари, "чиллик", "оқ суяк", "чўпон", "орқанг куйди", "қирк тош", "қулок чўзма", "хўрозлар жанги", "пиёда кўпкари" "тортишмачок" каби ҳаракатли ўйинларга алоҳида эътибор берилди.

Шахарлар шароитида эса кўпроқ тўпли ўйинлар, эстафеталарга қизиқиш кучли бўлади.

Ҳаракатли ўйинлар спорт машғулотида ҳам мақсадли равишда кўп қўлланилади. Яъни спорт турларига қараб, жисмоний сифатларни ривожлантиришда хизмат қилувчи ҳаракатли ўйинлар танлаб олинади. М: оғир атлетика, кураш ва бокс каби спорт турларида куч, тезлик, эпчилликни таъминловчи ҳаракатли ўйинлар мос келади. Масалан: "Арқон тортишиш", "Билак кучини синаш", "Арқонда осилиб чиқиш", "Хўрозлар жанги" ва ҳ.к

Спорт ўйинлари турлари, енгил атлетика, гимнастика, сувда сузиш каби спорт турлари машгулотларида тезлик, чидамлик, эгилувчанлик каби жисмоний сифатлар асосий мазмунларни ташкил этади. Шу сабабдан бу соҳаларда "ким чаккон", "тўпни саватга тушир", "копкон", "қармоқ", "овчилар ва ўрдаклар" каби ўйинлар ва эстафетали ўйинлардан мақсадли фойдаланадилар.

Болалар богчалари, ўқув юртлири, аҳоли истиқомат жойлари, истироҳат боглари, соғломлаштириш марказларида ҳаракатли ўйинларни ташкил қилишнинг асосий мақсад ва вазифалари шундаки, аҳолининг саломатлигини яхшилаш, уларнинг жисмоний камолотини ўстириш, соғлом турмуш тарзида завқли дамларни кўпайтиришга қаратилади. Улар ҳақида кейинги бобларда алоқидида тўхталинади.

Хулоса қилиб айтганда ҳаракатли ўйинлар мазмун ва мазмунан ижтимоий-педагогик жараён сифатида халқ оммаси жисмоний жиҳатдан ривожлантиришда хизмат қилувчи эътиборга молик бўлган тарбиявий омиллардан биридир. Шу сабабдан жисмоний тарбия ва спорт оламидаги мутахассислар, жамоатчи фаоллар ҳаракатли ўйинларни ташкил қилишда ижодий ёндошишларига тўғри келади. Талабалар ўз навбатида ҳаракатли ўйинларни кўпроқ ўрганиши ва уларни амалда қўллаш усуллари жиддий равишда ўзлаштириб олишлари лозим.

Hayot va sog'liqqa qarshi jinoyatlar.

Sergeli tuman katta tergovchisi

Muxsimov Ulug'bek Temurbek o'g'li.

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga asosan hayot va sog'liq uchun xavfli bo'lgan jinoyatlar tushunchasi va ularning mohiyati, oldini olish va profilakta qilish atroflicha yoritilgan

Kalit so'zlar. Oldirish, OITS, jinoyat huquqi, xalqaro huquq, amalga oshirish, huquqiy, xalqaro standartlar, jinoyat, jinoyatchilikka barham berish, jinoiy soha

Insoniyat tarixiga nazar solinsa, jinoyat salbiy ijtimoiy-huquqiy hodisa sifatida doimo tarixiy taraqqiyotning barcha bosqichlarida insoniyatga hamroh bo'lib kelganiga guvoh bo'lish mumkin. Huquqiy soha tarixidan kelib chiqib aytish mumkinki, dastlab jinoyat va jazo bir-biri bilan chambarchas bog'langan, ular juftlashgan kategoriyalar sifatida qabul qilingan. Jazo har doim turli tarixiy davrlarda qo'rqitishdan tortib tuzatish va tarbiyalashgacha bo'lgan turli maqsadlarni ko'zlagan holda jinoyatga qarshi kurashning samarali vositasi sifatida qaralgan. Jinoyat va jazo muammosi mutafakkir va faylasuflarning bir necha avlodlari, turli huquq maktablari (klassik, antropologik, sotsiologik, gumanistik va

boshqalar) diqqat markazida edi. Turli tarixiy davrlarda jinoyat va jazo toifalari odamlar tomonidan madaniyatning hukmron bo'lgan turlariga, erishilgan davlat-huquqiy rivojlanish darajasiga qarab turlicha idrok etilgan. Jamiyat rivojlanishi bilan bu hodisalarga yondashuvlar takomillashtirildi, g'oyalar, qarashlar, nazariyalar ishlab chiqildi. Asta-sekin, ilmiy bilimlar rivojlanishi bilan jinoyat va jazo ilmiy bilish ob'yektiga aylandi. Jinoyat va jazo huquq institutlari sifatida turli tarixiy huquqiy yodgorliklarda, keyinchalik qonun hujjatlarida ham huquqiy mustahkamlanishni topdi. Odamlar har doim qonun hujjatlarida ularni aks ettirish uchun jinoyat va jazoning maqbul tuzilishini, ushbu hodisalarning maqbul ta'riflarini topishga harakat qilganlar. Davlatning qonun ijodkorligi faoliyati kuchaygani, normativ hujjatlar va ularni ijro etishning texnik-huquqiy normalari takomillashgani sari jinoyat va jazo tuzilmalari o'zgartirildi.

Xayot yoki sog'lik uchun xavfli jinoyatlar Uzbekiston Respublikasining Jinoyat Kodeksida berilgan bulib, ular asosan quyidagilardan iborat:

O'ldirish yoki zurlik ishlatish bilan kurkitish. (112-m)

Tanosil yoki OITS kasalligini tarkatish (113-m)

Jinoiy ravishda xomila tushirish (114-m)

Ayolni uz xomilasini sun'iy ravishda tushirishga majburlash. (115-m)

Kasb yuzasidan uz vazifalarini lozim darajada bajarmaslik (116-m)

Xavf ostida koldirish. (117-m)

Uldirish yoki zurlik ishlatish bilan kurkitish jinoyatining ob'ekti bu shaxsning xayoti va sog'ligidir.

Hayotga qarshi jinoyatlar, boshqa insonlarga zarar yetkazuvchi va ularning hayotini og'irlik bilan ta'sir etuvchi jinoyatlar hisoblanadi. Bu jinoyatlar o'z ichiga bir nechta turdagi harakatlarni o'z ichiga oladi, masalan, qasoslash, xavf-xatar tarqalishi, hujum qilish, zulm qilish va boshqalar. Sog'liqqa qarshi jinoyatlar esa shaxsga yoki jamoaga sog'liqni ta'sir etuvchi harakatlarni o'z ichiga oladi. Misol uchun, narkotik vositalarni sotish va tarqash, oziq-ovqat mahsulotlari falsifikatlari bilan savdo qilish, xiboblanishga yo'l qo'yish, sog'lomlashgan kishi yoki hayvonlarga zarar yetkazuvchi vositalarni ishlatish kabi jinoyatlarga misol berish mumkin. Hayotga qarshi va sog'liqqa qarshi jinoyatlar jamoani faolligini to'xtatishi, insonlarning sog'lom hayotini ta'minlash va umumiy xayriyaga xizmat qilishi maqsadida mustahkamlashganligi uchun har tomonlama kurashimiz kerak. Jinoyatchilik bilan kurashishning muhim aspekti esa ma'lum birlikda o'zaro hamkorlik qilish, huquqiy muammo va jinoyatchilikni bildirish imkonini ta'minlashdir.

Hayot va sog'liqqa qarshi jinoyatlar, biron bir kishi yoki jamoaning hayotini va sog'ligini og'ir ta'sir qiladigan jinoyatlar to'plamini ifodalaydi. Bu jinoyatlar turli xil bo'lishi mumkin, ammo ularning asosiy maqsadi kimsalarni zarar berish yoki zarar olish imkoniyatini yaratishdir.

Hayotga qarshi jinoyatlarning bir necha turlari mavjud bo'lishi mumkin, masalan:

1. Qonuniy tartibga qarshi jinoyatlar: Bu turlardagi jinoyatlar hukmronlik tomonidan belgilangan qoidalarga va tartibga rioya qilmaganlikdan kelib chiqadi. Misol uchun, hirsizlik, o'g'irlash, talonboshlik, yoritish, homiladorlik va boshqalar.

2. Jismoniy zarar berish: Bu turlardagi jinoyatlar shaxsning boshqa shaxsga yoki jamoaga jismoniy zarar yetkazish bilan bog'liq bo'ladi. Misol uchun, zamonaviy to'shakka ruxsat yo'qroq mashina haydash, olovli silah bilan xotirjam ko'tarmashtan foydalangan holda odamni urish va boshqalar.

3. Ziddiyat va uning natijalariga yo'l qo'yadigan harakatlarning sifati: Bu turlardagi jinoyatlar jismoniy yoki psixologik ziddiyatni oshirish bilan bog'liq bo'ladi. Bu xalqaro va oilaviy ziddiyat, ijtimoiy intiqam, oilaviy yoki jinsiy ziddiyat kabi turli ko'rinishlarda bo'ladi.

4. Narkotik moddalar bilan bog'liq jinoyatlar: Bu turlardagi jinoyatlar narkotik moddalar sotish, tarqatish, ishlatish yoki ularga asoslangan boshqa faoliyatni olib borish bilan bog'liq bo'ladi. Ular narkotik moddalarni band qilganligi uchun xavfli mamlakatlardagi tartibga qarshi harakatlarni shikastga uchirishi mumkin.

Hayotga qarshi jinoyatlar sog'liqligiga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, fizikaviy zarar berish, yovuzlik va uning natijasida sog'ligingizni yo'qotish mumkin. Shuningdek, narkotik moddalar bilan bog'liq jinoyatlarga o'tkir zarara duch kelishingiz mumkin. Hayot va sog'liqqa qarshi jinoyatlarning oldini olish uchun hukumat va jamoat hamkorligi muhimdir. Tartibni saqlash va adalet tizimini mustahkamlash, ma'rifiy ishlar orqali kishi va jamoaning tarbiyalanishini oshirish, jinoyatni oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, jinoyatlar bilan kurashish uchun yaxshi tashkilotlangan politsiya va zaxira kuchlari ham zarurdir.

Hayot va sog'liqqa qarshi jinoyatlar, kishi yoki jamiyat uchun zararli bo'lgan har qanday amal yoki harakatlardir. Bu jinoyatlar, insonlarning hayoti, sog'ligi va xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan qonunlar va qoidalar bilan ta'kidlanadi. Bu jinoyatlar o'zaro mushtarak olib boriladigan shakllardan biri - masalan, vahshiylik, homiladorlik yoki qasddan yuzaga kelgan ziyonkorlikdir. Bunday jinoyatlar, odamning hayotini va sog'ligini tahdid etishiga sabab bo'ladi. Hayot va sog'liqqa qarshi jinoyatlarga misollar quyidagicha bo'lishi mumkin:

1. Qasddan haqiqiy yoki potensial kasalliklarni tarqatish (masalan, o'limlik viruslar yoqotish).
2. Nashriyotlarning yolg'on ma'lumotlar tarqatishi (masalan, yanvarning suv ustiga yugurib tashlash haqidagi bilimdonlik).
3. Narkotik asoslangan narsalarni iste'mol qilish (masalan, narkotik moddalarning sotib olinishi va sotilishi).
4. Qurbonni zorlab olish (masalan, ziddiyatli to'y ko'rinishidagi fizikaviy zarar).
5. Yolg'onchilik va o'g'irlash (masalan, kasb-hunar majburiyatlari bilan bog'liq xodimlarning ishga qabul qilinishi).
6. Hayotga xavfli narsalarni iste'mol qilish (masalan, avtomobillarni loyihalab olish va tayyorlashda davlat test standartlariga rioya etilmaganda).
7. Odamning ijobiyligini va ommaviy salomatligini ta'minlash uchun kerakli qoidalar bilan hamkorlik qilmagan jismoniy shaxslarga zarar yetkazish (masalan, yuridik shaxslar tomonidan ishlab chiqilgan mahsulotlarda zararli moddalarning mavjudligi).

Hayot va sog'liqqa qarshi jinoyatlar, insonlarning hayoti va sog'ligini tahdid etadigan har qanday amal yoki harakatlarga tegishlidir. Jamiyatda bu jinoyatlar bilan kurashish uchun nomuslik tizimi mavjud bo'ladi va ularni jarima qilish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida [O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 14.05.2018 yildagi PQ-3723-son]. <https://lex.uz/ru/docs/3735818>
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. 2007. - № 15. mod. 152; - 2008. - № 52. mod. 510; - 2011.- № 16. mod. 159; - 2014. - № 16. mod. 176; - 2017. - № 14. mod. 213, № 22. mod. 406, № 35. mod. 914.
3. Jinoyat huquqi. (Umumiy qism) Darslik. Ma'sul muharrir: yu.f.f.d (PhD) X.Ochilov – T.:Adolat nashriyoti, 2020.
4. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. <https://www.uzavtoyul.uz/ru/page/ozbekiston-respublikasi-qonun-hujjatlarimalumotlari-milliy-bazasi.html>
5. Кибальник А.ГОДА Современное международное уголовное право: понятия, задачи, принципы. - СПб., 2003. - С.188.

6. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga sharhlar. 3-Maxsus qism/M.Rustambayev. - Toshkent: «Yuridik adabiyotlar publish», 2021y. -744b